

Segert, Stanislav

Osmdesát let profesora Davida Flussera

Religio. 1997, vol. 5, iss. 1, pp. [69]-80

ISSN 1210-3640 (print); ISSN 2336-4475 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/124787>

Access Date: 04. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Osmdesát let profesora Davida Flussera

Stanislav Segert

V Jeruzalémě oslaví své osmdesáté narozeniny profesor David Flusser. Zaslouží si, aby byly připomenuty i v jeho staré vlasti, jež oceňuje jeho osobnost a dílo.

Oslavenec se narodil 15. září 1917 ve Vídni. Jeho rodina se přestěhovala do Prahy. Jak to bylo obvyklé již za starověku, v židovských rodinách mívají děti dvě jména, jedno běžné v zemi, kde žijí, druhé zvláště židovské. Za svého mládí v Praze byl náš jubilant znám jako Gustav Flusser. Jméno Gustav dostal po svém strýci.

V Praze mladý Gustav vystudoval střední školu a pak začal studovat na filosofické fakultě Univerzity Karlovy klasickou filologii a germanistiku. Spolehlivá znalost starého řeckého jazyka a literatury se mu pak dobře hodila při studiu řeckého Nového zákona a raného křesťanství. Toto studium bylo přerušeno německou okupací. Oba synové, Gustav i Otto, se včas odebrali do Palestiny. Otec a matka byli zavlčeni do Terezína.

Starší syn pokračoval ve své přípravě na vědeckou dráhu. Na Hebrejské univerzitě v Jeruzalémě studoval hebrejský jazyk a literaturu, zvláště z období biblického a následujícího. Začal připravovat doktorskou disertaci, vědeckou edici hebrejského středověkého spisu známého pod jménem *Josippon*, v němž jsou zpracovány látky z řeckých historických děl Josepha Flavia. Když po zřízení státu Izraele v roce 1948 byl Jeruzalém rozdělen, hora Skopus, na níž byla Hebrejská univerzita, byla obklopena územím pod jordánskou správou. Nebylo možno studovat v univerzitní knihovně.

Příslušná literatura byla přístupná v knihovnách v Praze. Flussеровi rodiče se tam vrátili po válce, jeho otec ing. Karel Flusser nadále pracoval jako odborník pro stavbu železnic.

Kromě přípravy disertace Gustav Flusser v padesátých letech též vyučoval moderní hebrejštinu v kurse organisovaném jazykovou školou. Tento kurs se konal jednou týdně večer v budově Orientálního ústavu v Lázeňské ulici na Malé Straně. První z dvou hodin věnoval Flusser výuce moderní hebrejštiny, v druhé hodině seznamoval posluchače s různými údaji a postřehy týkajícími se hebrejštiny a judaismu, někdy i dosti volně.

V Jeruzalémě pak použil Flusser materiál shromážděný v Praze na pečlivou edici *Josippona*. Po doktorátě byl povolán roku 1962 na Hebrejskou univerzitu jako profesor v oddělení srovnávacích náboženských studií. Jeho oborem je židovství v období druhého chrámu a rané křesťanství. Během

čtvrtstoletí svého působení se Flusser věnoval vyučování i uveřejňování svých mnohých prací.

David Flusser též přednášel na jiných institucích v Jeruzalémě i v jiných zemích, na univerzitách a na vědeckých zasedáních. Ve Švýcarsku přednášel v Basileji a zvláště na Katolické univerzitě v Luzernu. Jako příklad lze uvést přednášku přednesenou v sekci o rané křesťanské literatuře, jíž předsedal Jácob Licht, na Světovém kongresu židovských studií v Jeruzalémě dne 8. srpna 1985: „The New Year's Prayer, the Dead Sea Scrolls and the Second Epistle to the Thessalonians“.

Osobní vzpomínky

Podobně jako v sborníku věnovaném Flusserovi roku 1990 jsou osobní vzpomínky na různá setkání s ním, je možno i zde uvést alespoň některé dojmy, většinou z dob již vzdálených.

Po prvé se autor tohoto článku setkal s Flusserem na jeho kursu moderní hebrejštiny v Orientálním ústavě, v padesátých letech. Díky tomu si mohl své znalosti biblické hebrejštiny, získané většinou samoučným studiem, doplňovat hebrejštinou současnou. Ještě více se však poučoval

novými, mnohdy originálními Flusserovými výklady o různých otázkách, zvláště o judaismu v období mezi Starým a Novým zákonem.

Jako bývalí studenti klasické filologie měli Flusser a jeho žák i jiné společné zájmy. Často se scházeli, s oblibou konverzovali střídavě latinsky,

Prof. David Flusser

hebrejsky, a v klasické řečtině. Avšak nebylo možno nadále se poučovat z Flusserových hlubokých a ochotně otvíraných znalostí, když se odebral z Prahy opět do Jeruzaléma.

Jeho rodiče zůstali ještě několik let v Praze. Při návštěvách v jejich bytě na Letné bylo možno se dovídat o pokrocích vědecké práce jejich syna v Jeruzalémě. Staří Flusserovi mluvili velmi čistou konzervativní češtinou; radost ze zpráv byla umocňována potěšením z jejich způsobu vyjadřování.

Autor tohoto článku se pak setkal s Davidem Flusserem na jaře roku 1964 v Jeruzalémě. Vděčně vzpomíná na pohostinství, kterého se mu u Flusserů dostalo. V jejich bytě se často setkávali návštěvníci z Izraele i z různých zemí. Paní Hanna Flusserová pečovala o hosty, dva tehdy ještě mladí synové obveselovali příchozí.

Profesor Flusser uváděl svého hosta z Československa k vědeckým institucím a osobnostem v Jeruzalémě. S některými bylo možno mluvit česky. Profesor filosofie Hugo Bergmann působil dříve v Praze. Flusser seznámil svého hosta s Jákobem Lichtem, jenž učil biblické studie na Bar Ilanově univerzitě u Tel Avivu, avšak bydlil se svou rodinou v Jeruzalémě; tři přátelé rozmlouvali o biblických námětech česky. Martin Buber, jenž byl již ve věku pokročilém, si velmi vážil Flussera, a tak dovolil, aby k němu přivedl svého českého přítele k rozmluvě o překládání Bible. Po sobotních bohoslužbách v synagoze David Flusser představil svého hosta slavnému spisovateli, jenž pak v roce 1966 obdržel Nobelovu cenu – Šemuely Agnonovi. Potom přišel k Flusserovi mladý muž, jenž se uvedl jako Jonas Greenfield, profesor na Kalifornské univerzitě v Los Angeles.

Společný zájem zavedl oba přátele též do biografu na filmové zpracování Kafkova *Procesu*. Litovali, že film nemohl ukázat pražský dóm; místo něho byl příslušný úsek filmován v dómu v Záhřebě. Flusser umožnil návštěvníku z Prahy též krátké návštěvy u svých přátel v třech nábožensky orientovaných kibucech, zemědělských kolektivních osadách na severu Izraele. Nezapomenutelný zůstává poslední večer návštěvy, kdy Flusserova rodina slavila pesachový seder; David Flusser pečlivě oživoval staré zvyky připomínající vysvobození Izraele z otroctví.

Po návratu do Prahy bylo možno udržovat styky s Davidem Flusserem díky Jákobu Lichtovi; Flusser neměl mnoho času na odpovídání otázek, a tak Licht laskavě zjišťoval odpovědi na různé vědecké otázky a sděloval je příteli do Prahy. K dalším osobním setkáním došlo teprve v letech 1977 a 1985, u příležitosti světových kongresů židovských studií. V této době Flusserovy práce přinášely další údaje a objevy.

V Praze se oba přátelé mohli setkávat teprve po roce 1989. Užívali těchto možností, vzpomínali na dřívější setkání, a vyměňovali si své názory na nové výzkumy a objevy, zvláště týkající se rukopisných nálezů u Mrtvého moře a jejich významu pro studium Bible, zvláště Nového zákona.

Bibliografické informace

Úplnou bibliografii Flusserových prací uveřejnil Malcolm Lowe v časopise *Immanuel* (24/25, s. 292-305), v roce 1990. Výběrová bibliografie je na konci knihy *Judaism and the Origins of Christianity* vydané roku 1988 (s. 723-725). Další publikace neúnavného autora nejsou ještě v těchto bibliografiích uvedeny.

Zde je možno podat jen částečný přehled Flusserovy mnohostranné činnosti, prací z různých oborů uveřejněných v různých jazycích. První jeho článek vyšel roku 1949, první kniha v roce 1964.

V bibliografii z roku 1990 je uvedeno 19 knih, z nichž některé jsou soubory článků již dříve uveřejněných. Z těchto knih je 7 hebrejských a stejný počet německých, 3 anglické a 2 holandské. Některé knihy vyšly též v překladech. Kniha *Jesus in Selbstzeugnissen und Bilddokumenten* vydaná roku 1968 byla přeložena z němčiny do angličtiny, franštiny, holandštiny, italštiny, španělštiny a švédštiny.

Táž bibliografie uvádí 103 knižních příspěvků, 138 článků uveřejněných v časopisech a 21 recenzí. Mezi jazyky je nejvíce zastoupena hebrejšтина a angličtina, méně němčina.

David Flusser se na publikacích podílel nejen jako autor, nýbrž i jako člen redakčních rad. Je tak uváděn v svazcích anglického vědeckého souboru *Compendia Rerum Iudaicarum ad Novum Testamentum* vydávaného od roku 1974 v Assenu v Holandsku. Flusser je též redakční poradce jeruzalémského časopisu *Immanuel*.

Mezi hebrejskými Flusserovými knihami patří první místo jeho doktorské disertaci, která byla vydána ve dvou svazcích celkem na [24]+ 895 stranách Bialikovým ústavem v Jeruzalémě v letech 1978 a 1980; její titul v angličtině je *The Josippon* (Josephus Gorionides). Edice středověkého textu je opatřena úvodem, komentářem a poznámkami. Flusser též vydal reprodukci rukopisu *Josippon, The Original Version MS Jerusalem 8' 41280* (The Zalman Shara Center, 1978, 55+292 s.).

Profesor Flusser též přednášel pro izraelskou armádu. Ministerstvo obrany vydávalo přednášky v hebrejských knížkách, o židovských pramenech křesťanství (1980-89), o svitcích od Mrtvého moře a esejích (1985), o Josefu Flaviovi (1985), o duchovních dějinách sekty u Mrtvého moře (1989).

V holandštině vyšla roku 1964 v Amsterdamu první Flusserova kniha *De joods oorsprong van het Christendom*. O dvacet let později byla vydána v Hilversumu sbírka jeho prací *Tussen oorsprong en schisma*.

Z německých knih se těšila největšímu zájmu kniha o Ježíšovi v jeho svědectvích a dokladech, *Jesus in Selbstzeugnissen und Bilddokumenten*. Byla vydána v roce 1968 v Rowohltově nakladatelství v Reinbeku u Hamburku a pak přeložena do mnoha jazyků.

Spíše vědecky jsou zaměřeny svazky *Die rabbinischen Gleichnisse und der Gleichniserzähler Jesus* (Lang, Bern aj., 1981) a *Entdeckungen im Neuen Testament* (Neukirchen-Vluyn, 1987) o Ježíšových slovech a jejich tradici.

Tituly vhodně vyznačují ráz knih *Bemerkungen eines Juden zur christlichen Theologie* (Mnichov: Kaiser, 1984) a *Das Christentum eine jüdische Religion* (Mnichov: Kösel, 1990).

Největší pozornosti si zaslouží Flusserova nejobsáhlejší kniha věnovaná židovství a počátkům křesťanství. Soubor 41 studií *Judaism and the Origins of Christianity* byl vydán Magnesovým nakladatelstvím Hebrejské univerzity v Jeruzalémě roku 1988 (XXVIII+725 s., [8] příloh). Kniha je anglická, aby byla přístupná nejširšímu okruhu čtenářů; některé články byly přeloženy či upraveny z hebrejštiny. Jeden článek – „Qumran und die Zwölf“ (1965, s. 173-185) – byl ponechán v německém originálu.

Na prvním místě výčtu knižních příspěvků bude vhodné uvést hesla v encyklopediích, pak články do kompendií a tematických souborů, příspěvky do sborníků věnovaných počtě či památce vědců, a posléze do jiných knih, opět ve velmi omezeném výběru.

Jako část hesla „Biblical Literature“ vyšel Flusserův příspěvek „Intertestamental Literature“, *Encyclopaedia Britannica* 2, 1974 (s. 931-938). *Encyclopaedia Judaica* (1972) přináší Flusserovy anglické články o Ježíšovi, Pavlovi, gnosticizmu, aj. *The Anchor Bible Dictionary* (New York 1992; recenzován v *Archivu orientálním* 62, 1994, s. 194-198) má heslo „Josippon, Book of“ (3, s. 1018-1020).

Do hebrejské biblické encyklopedie *Encyclopaedia Miqrait* dodal Flusser hesla z oboru intertestamentální literatury a j. (1958, 1971, 1982). Přispěl též do *Encyclopaedia Ivrit* (1972).

Dva významné příspěvky vyšly v souboru *Compendia Rerum Iudaicarum ad Novum Testamentum* vydávaném v Assenu v Holandsku: „Paganism in Palestine“ (I/2, 1976, s. 1065-1100) a „Psalms, Hymns and Prayers“ (II/2, 1984, s. 551-577).

Z mnoha příspěvků do knih soustřeďujících se na jedno téma lze uvést: „The Dead Sea Sect and Pre-Pauline Christianity“, *Aspects of the Dead Sea Scrolls* (= *Scripta Hierosolymitana* 4, 1958, s. 215-266); „Die Christenheit nach dem Apostelkonzil“, W. P. Eckert ad. (ed.): *Antijudaismus im Neuen Testament* (Mnichov 1967, s. 96-118).

Slavný anglický historik Arnold Toynbee vydal r. 1969 rozsáhlou knihu s mnoha ilustracemi *The Crucible of Christianity*, s podtitulem *Judaism, Hellenism and the Historical Background of the Christian Faith*. Kniha vyšla v Londýně, New Yorku aj., přispěli do ní významní autoři; z třinácti si zaslouží zmínku kardinál [Jean] Daniélou z Paříže a vídeňský profesor

judaismu Kurt Schubert, rodák z Brna. Flusserův příspěvek je nadepsán „The Son of Man: Jesus in the context of history“ (s. 215-234).

E. L. Sukenik, Jacob Liver, Abraham Schalit a jiní jsou připomínáni hebrejskými sborníky věnovanými jejich památce (1961, 1971, 1980), do nichž přispěl též David Flusser. Přispěl též do řady sborníků, jež dostávali vědci k narozeninám, Shlomo Pines k osmdesátým (hebrejsky, 1990), Helmut Gollwitzer k sedmdesátým (německy, 1979); anglickými články v sbornících jim věnovaným též byli poctěni Bo Reicke (1984) a profesor Hebrejské univerzity R. J. Zwi Werblowsky (1990).

Mnohé Flusserovy články vyšly v různých zemích v různých časopisech, jako příklad lze uvést *Israel Exploration Journal* a *Harvard Theological Review*. Flusser přispíval i do periodik pro širší okruh čtenářů. Zvláště často uveřejňoval své texty v jeruzalémském časopise *Immanuel* vydávaném ekumenickým teologickým výzkumným bratrstvem v Izraeli. Flusserovy články rozvíjejí dialog mezi židy a křesťany.

Flusser též psal recenze knih pro časopisy v Izraeli i v jiných zemích. Podrobně se zabýval knihou *On the Trial of Jesus* (Berlín 1961), kterou napsal Paul Winter (1904-1969), rodák ze Strážnice na Moravě. Hebrejská recenze vyšla v časopise *Tarbiz* (31, 1962, s. 107-117).

Flusserovy články byly často překládány, z hebrejštiny do angličtiny i naopak. Některé závažné články byly přetištěny v sbornících, hebrejské 1979 v Tel Avivu, v knize s anglickým podtitulem *Jewish Sources in Early Christianity* (486 s.).

Rozsáhlejší je soubor anglických článků (XXVIII+ 725 s. [8] příloh), který vydalo v Jeruzalémě roku 1988 Magnesovo nakladatelství Hebrejské univerzity pod titulem *Judaism and the Origins of Christianity*. Většina z 41 článků byla převzata z dřívějších publikací, bibliografie z roku 1990 uvádí 15 článků nových. Na třech člancích se podíleli též spolupracovníci.

Tento soubor je rozdělen do tří částí: první (s. 1-225) obsahuje studie o svitcích od Mrtvého moře a Novém zákoně, druhá (s. 227-465) o židovské a křesťanské apokalyptice, třetí (s. 467-653) o starém judaismu a křesťanství. Flusser předeslal tomuto výboru práci podrobný úvod (XI-XXVIII). Vysvětluje v něm, že tyto výsledky vědeckého výzkumu mají odstranit vžité předsudky a umožnit lepší porozumění starým pramenům židovství a křesťanství. Křesťanství bylo na počátku součástí židovství; je tedy pro studium křesťanství potřebné znát staré prameny o různých židovských směrech a skupinách. Flusser přehledně ukazuje, jak studie v tomto souboru přispívají k tomuto účelu.

Zde je možno upozornit jen na některé z nich. V první části jsou uvedeny vztahy mezi esejskými spisy a Novým zákonem: „From the Essenes to Romans 9:24-33“ (s. 75-87); „Blessed are the Poor in Spirit...“ (s. 102-114); „The Magnificat, the Benedictus and the War Scroll“ (s. 126-149); „The Last

Supper and the Essenes“ (s. 202-206). V článku „Jesus' Opinion about the Essenes“ (s. 150-168) Flusser ukázal, že Ježíš výrazem „synové světla“ (Lukáš 16:8) v podobenství o nepoctivém správci označoval eseje, kteří se tak sami nazývali.

V článku o apokalyptice „Salvation Present and Future“ (s. 229-245) uvádí Flusser jako analogii husitský chiliasmus. „Hystaspes and John of Patmos“ (s. 390-453) je studie o jednom z pramenů novozákonního Zjevení Janova použitím v 11. a 13. kapitole; podle Flussera řecký spis označovaný jako *Věštbý Hystaspovy* nebyl perského zarathustrovského původu, jak by ukazovalo jméno věštky, nýbrž židovská apokalypsa napsaná patrně v Malé Asii počátkem prvního století po Kr.

V třetí části se několik článků zabývá Ježíšovým procesem (s. 575-587 a 588-609). Jeden rozkolem dvou náboženství, „The Jewish-Christian Schism“ (s. 617-644).

Za dílo trvalé hodnoty lze považovat Flusserův příspěvek o Ježíšovi (s. 215-234) v knize o počátcích křesťanství *The Crucible of Christianity*, kterou vydal Arnold Toynbee v roce 1969. V první části je život Ježíšův stručně popsán podle evangelií, s odkazy k starověkým pramenům; zlomkový latinský nápis nalezený roku 1961 v Kaisareji, v němž je uveden prefekt Júdeje Pontius Pilatus, je vyobrazen. V druhé části o Ježíšovi v historickém kontextu Flusser nejprve umísťuje Ježíše do současného židovství, ve vztahu k farizeům a k esejskému učení, pak srovnává evangelní podání s formulacemi apoštolského vyznání víry, o počtu z Ducha svatého, o narození z Marie panny, o místě na pravici Boží, o zmrtvýchvstání třetího dne; též utrpení Ježíše jako beránka obětního je předvedeno v jeho významu podle židovských pramenů.

Ještě lze uvést dvě publikace, které nejsou citovány v bibliografiích, knihu a doslov ke knize.

Knih *Das Christentum – eine jüdische Religion* vyšla v Mnichově (Kösel-Verlag, 1990, 167 s.). Čtenářům křesťanským, především katolickým, v ní David Flusser prostě a jasně vysvětluje židovské kořeny křesťanství (s. 35-85), čekání na Mesiáše, židovskou modlitbu „Otče náš“, Ježíšovu péči o židy a lásku evangelisty Lukáše k židům. Pavel vnesl židovské zásady do řeckého světa (s. 87-149). V první části (s. 13-34) Flusser připomíná matku Marii, v poslední části (s. 151-166) vybízí k objevování bratrství židů a křesťanů.

David Flusser napsal doslov ke knize, v níž jsou uveřejněny drobné články jeho zesnulého bratrance Viléma Flussera, *Jude sein: Essays, Briefe, Fiktionen* (Mannheim: Bollmann 1995, 189 s.). Doslov (s. 181-185) je nadepsán „Der Prager Jude Vilém Flusser“. Jsou v něm pozoruhodné údaje o životě obou bratranců a o jejich poměru k židovství.

Vilém Flusser, syn Gustava Flussera, se narodil roku 1920 v Praze. V roce 1939 unikl do Londýna, pak mnoho let učil na univerzitě v Sao Paulo v Brazílii. Po návratu do Evropy psal filosofické knihy a eseje. V roce 1991 přednášel v Praze na pozvání Goetheho ústavu. Cestou z Prahy nedaleko německé hranice byl smrtelně zraněn při automobilové nehodě. V knize zde zmíněné i v jiných spisech se Vilém Flusser zabýval též židovským náboženstvím. Jeho osoba a dílo si zaslouží pozornosti religionistů v zemi, kde se narodil a zemřel.

Mezi tak četnými publikacemi Davida Flussera není uvedena ani jediná v jeho jazyce, v češtině. V jeho bibliografii jsou uvedeny jen dva články o Praze, oba hebrejské, o Kafkově Praze v časopise *Davar* (1980), a o „Zlaté Praze“ v *Dějínách československých židů* vydaných v Tel Avivu roku 1990.

Bylo by vhodné uveřejnit výběr prací Davida Flussera v češtině, v knize, nebo některé studie v příslušných časopisech. Podobně jako v některých jiných publikacích by autor patrně přiblížil jejich text dnešnímu stavu svého bádání. A jubilat by též mohl být požádán, aby seznámil se svým dílem české čtenáře svými slovy.¹ Dostalo se mu v jeho staré vlasti k tomu příležitosti, když na podzim roku 1995 promluvil v české televizi.

Ve své nové vlasti, v Izraeli, byl David Flusser náležitě oceněn. Byl jmenován členem Izraelské akademie věd a společenských oborů. V roce 1980 mu byla udělena cena státu Izraele.

Sborníky k poctě Davida Flussera

Vědecké dílo bývá též oceňováno vědeckými sborníky, do nichž přispívají žáci, přátelé a kolegové poctěných, i vědci jejich oborů z různých zemí. David Flusser byl poctěn dvěma sborníky, v jejichž titulech a tématech se náležitě projevuje jeho hlavní vědecký zájem, vztahy mezi židovstvím a raným křesťanstvím, s důrazem na osobu a zvěst Ježíše.

První sborník k poctě Davida Flussera byl vydán v Jeruzalémě v roce 1990: *The New Testament and Christian-Jewish Dialogue: Studies in Honor of David Flusser*, jako dvojčíslo 24/25 časopisu *Immanuel*. Tento ekumenický časopis se věnuje vzájemnému porozumění mezi židy a křesťany. Vydavatel Malcolm Lowe v tomto dvojčísle o 317 stranách uveřejnil 17 článků (s. 7-291). Za předmluvou (s. 5-6) jsou vzpomínky pěti přátel na zajímavá setkání s Davidem Flussere (s. 7-22). Na konci je obsáhlá bibliografie Flusserových publikací, kterou sestavil Malcolm Lowe (s. 292-305).

---

1 Pražské nakladatelství Oikumené připravuje k tisku knihu prof. Davida Flussera *Esejské dobrodružství*. Přeložil ji z něm. originálu *Das Essenische Abenteuer. Die jüdische Auffälligkeiten bei Jesus, Paulus, Didache und Martin Buber* (Winterthur: Cartun 1994) Petr Sláma.

Tento vydavatel též napsal článek „A Hebraic Approach to the Parable of the Laborers in the Vineyard“ (s. 109-117). Několik dalších článků může být uvedeno jako doklad širokého výběru autorů i témat: Brad Young, „The Cross, Jesus and the Jewish People“ (s. 22-34); Moshe Weinfeld, „The Charge of Hypocrisy in Matthew 23 and in Jewish Sources“ (s. 52-58); Arne Jarand Hobbel, „Hermeneutics in Talmud, Midrash and the New Testament“ (s. 132-146); Shmuel Safrai, „The Jewish Cultural Nature of Galilee in the First Century“ (s. 147-186); Marcel Dubois, „Thomas Aquinas on the Place of the Jews in the Divine Plan“ (s. 241-266).

Podobně jako v jiných číslech tohoto znamenitého časopisu jsou články předloženy pro širší okruh čtenářů. Hebrejské a řecké citáty jsou přeloženy. Odborníci shledají užitečné odkazy k pramenům a k vědecké literatuře v poznámkách.

Sborník *Messiah and Christos*² věnovaný Davidu Flusserovi k jeho 75. narozeninám obsahuje 16 vědeckých studií, které dodali autoři z tří světadílů.

Jak je obvyklé v sbornících vydávaných k počtě učenců, fotografie profesora Flussera je před titulním listem. V předmluvě napsané vydavateli sborníku (V-VI), Flusserovými studenty, přáteli a kolegy, je zhodnocena jeho osobnost i jeho dílo. Vedl živé dialogy s dávnými spisy a osobami. Originální výsledky jeho výzkumů jsou oceňovány, avšak často přijímány obezřetně. Obdivuhodný je Flusserův smysl pro humor; sám uvádí, že přišel ze země, jež dala světu dobrého vojáka Švejka.

Jako jeden z průkopníků kumránských studií Flusser hledal hlubší kořeny počátků křesťanství a jeho odlišení od židovství. K tomuto cíli směřují i studie v sborníku, jimiž jejich autoři vyjadřují svou úctu vůči pozoruhodnému učenci Davidu Flusserovi.

Na rozdíl od většiny podobných sborníků není zde uveřejněna Flusserova bibliografie; vydavatelé odkazují k té, která je přístupná v dřívějším sborníku z roku 1990, v dvojčísle 24/25 časopisu *Immanuel*.

Mezinárodní ráz sborníku je patrný i z jazyka příspěvků. Většina příspěvků (celkem 11) je anglická, avšak tři jsou francouzské a dva německé.

R. J. Zwi Werblowsky, „Jewish Messianism in Comparative Perspective“ (s. 1-13). Mesiášská hnutí jsou sledována až do přítomnosti, jak židovská tak i křesťanská. Mesianism je jev studovaný z hlediska dějin idejí a též z hlediska společenských dějin. V židovství jsou též období, jež je možno charakterizovat jako „demesianisace“.

2 *Messiah and Christos: Studies in the Jewish Origins of Christianity*. Presented to David Flusser on the Occasion of His Seventy-Fifth Birthday. Edited by Ithamar Gruenwald, Shaul Shaked and Gedaliahu G. Stroumsa, Tübingen: J. C. B. Mohr (Paul Siebeck) 1992, VIII+240 s.

Clemens Thoma, „Entwürfe für messianische Gestalten in frühjüdischer Zeit“ (s. 15-29). Mesiáš v raně židovském pojetí je hypotetická postava, královsko-prorocká nebo kněžsko-nebeská. Tyto představy byly rozvíjeny v židovství i v Novém zákoně.

Devorah Dimant, „The Apocalyptic Interpretation of Ezekiel at Qumran“ (s. 32-51). V spisech kumránského společenství jsou Ezechielova proroctví citována poměrně zřídka, avšak jeho vidění byla dále rozvíjena.

Michael Fishbane, „The 'Measures' of God's Glory in the Ancient Midrash“ (s. 53-74). V židovském výkladu 33. kapitoly Deuteronomia jsou „míry“ představovány jako andělské bytosti. Tyto představy lze sledovat i v Novém zákoně a v židovském mysticismu.

Ithamar Gruenewald, „From Priesthood to Messianism: The Anti-Priestly Polemic and the Messianic Factor“ (s. 75-93). Polemika proti kněžstvu jeruzalémského chrámu se projevuje v rabínském judaismu i v Novém zákoně, zvláště v evangeliích a v Listu Židům (Hebrejům).

Marc Philonenko, „Jusqu' à ce que se lève un prophète digne de confiance (1. Machabées 14,41)“ (s. 95-98). Za vlády Šimona Makabejského byl očekáván prorok podobný Mojžíšovi.

M. D. Herr, „L'Herméneutique juive et chrétienne des figures bibliques l'époque du deuxième Temple, de la Mishna et du Talmud“ (s. 99-109). Židovští vykladači koncem starověku vykládali postavy Starého zákona podle hledisek své doby a podobně činili i křesťanští apoštolští a církevní otcové.

Pieter W. van der Horst, „Deborah and Seila in Ps-Philo's Liber Antiquitatum Biblicarum“ (s. 111-117). V Knize biblických starožitností připisované filosofu Filónovi (zachované jen v druhotném latinském středověkém překladu) se věnuje značná pozornost ženským postavám Starého zákona; mocná pěvkyně Debora i obětovaná dcera Jeftova – nazývaná Seila – jsou stavěny na roveň velkým mužům Bible.

Étienne Nodet, „Miettes Messianiques“ (s. 119-141). Pod skromným názvem „drobty“ jsou podrobně analyzovány dva problémy: zda lze velikonoční haggádu o vyjití Izraele z Egypta spojovat s budoucím Mesiášem, a proč některé rabínské autority varovaly před používáním řečtiny, jež by mohlo vést k nesprávným výkladům Bible, a též proti užívání východně-aramejské syrštiny. Závěrem jsou uvedeny dva další podněty k studiu: problém kalendáře a rozhraničení náboženských společenství.

David Satran, „Biblical Prophets and Christian Legend: The Lives of the Prophets Reconsidered“ (s. 143-149). V spise o životech proroků, zachovaném v řečtině i jiných jazycích, je možno sledovat, jak byzantští křesťané rozuměli Starému zákonu.

S. Pines, „Notes on the Twelve Tribes in Qumran, Early Christianity and Jewish Tradition“ (s. 151-154). V kumránském Válečném řádu i v Novém

zákoně je dvanácti izraelským kmenům přikládána důležitá úloha i pro poslední dny.

Martin Hengel, „Jesus, der Messias Israels: Zum Streit über das 'messianische Selbstbewusstsein' Jesu“ (s. 155-176). Od začátku tohoto století věnovali němečtí učenci značnou pozornost otázce mesiášství Ježíšova, jeho mesiášské působnosti, jeho ukřižování, a evangelnímu podání o Mesiáši a Synu člověka. Ježíš naplnil starou smlouvu a dal život nové. (Český čtenář má nyní přímý přístup ke knize, kterou napsal Martin Hengel, profesor university v Tübingen. Přeložil ji Jindřich Slabý a vydal ji Vyšehrad v květnu 1994 pod názvem *Evangelista Lukáš, první křesťanský dějepisec.*)

Michael Mach, „Christus Mutans: Zur Bedeutung der 'Verklärung Jesu' im Wechsel von jüdischer Messianität zur neutestamentlichen Christologie“ (s. 177-198). Tři synoptická evangelia podávají zprávy o Ježíšově proměnění – transfiguratio. V ní jsou spojeny dva směry apokalyptické naděje, na proměnění spravedlivého, jenž trpí na tomto světě, a andělský ráz Syna člověka.

Gedaliahu G. Stroumsa, „The Early Christian Fish Symbol Reconsidered“ (s. 199-205). Řecké slovo ICHTHYS „ryba“ se vykládá od starověku jako sled začátečních písmen řeckých slov znamenajících „Ježíš Kristus, Boží syn, spasitel“. Stejně jméno – v řecké podobě Iésous – měl starozákonní nástupce Mojžíšův. Je uváděn jako ben Nún „syn Núnův“. Toto jméno značící rybu patrně vedlo aramejské prvotní křesťany k užití tohoto pojmu jako symbolu pro Ježíše.

Hans Dieter Betz, „Practicality or Principle? A Memorable Exchange of Letters“ (s. 207-217 a 4 přílohy). Anglický překlad německých dopisů z roku 1852 mezi pruským diplomatem Von Bunsenem a německým židovským učencem Bernaysem.

Shaul Shaked, „The Myth of Zurvan: Cosmogony and Eschatology“ (s. 219-240). Židovská apokalyptika patrně převzala některé představy ze zoroastrovského iránského náboženství, avšak ne z jeho zurvanské odchylky, jejíž ráz ba i existence jsou vysoce problematické.

Všechny tyto příspěvky jsou pečlivě doloženy, v poznámkách jsou četné odkazy k pramenům i k druhotné literatuře. Některé příspěvky byly podle údajů v poznámkách již dříve předneseny na vědeckých zasedáních.

Do dalších let

Oba sborníky věnované Davidu Flusserovi jsou dokladem úcty, kterou mu prokazují kolegové v jeho oboru. Je považován za znamenitého znalce počátků křesťanství. Suverénní znalost židovských pramenů, esejských rukopisů i rabínské literatury mu umožňuje zasadit osobu a zvěst Ježíše, Pavla a prvotního křesťanského obecenství do jejich původního prostředí. A znalost helénistických pramenů mu pomáhá spolehlivě sledovat rozvoj prvotní církve.

David Flusser je oceňován jako průkopník studií raného křesťanství v jeho vztazích k židovskému prostředí. Jeho publikace obsahují cenné podněty k dalším objevům. Podněty a postřehy, které vyslovil Flusser v přednáškách a osobních rozhovorech, by neměly zapadnout. Jako žáci židovských učenců, jimiž se Flusser zabýval, zaznamenávali jejich výroky, měli by i Flusserovi přátelé jeho výroky uchovávat a uveřejňovat.

Flusserův originální přístup bývá vděčně hodnocen, zřídka i kritizován. Avšak jeho humor je vždy radostně přijímán.

Flusserovi následovníci pokračují v jeho díle, zvláště v Izraeli. I v jeho staré vlasti by jej měli vědci následovat, především spolehlivou znalostí jazyků a pramenů i oddaností předmětu studia.

David Flusser je stále činný, jak patrně též z jeho publikací. Ti, kdo si váží jeho osobnosti a jeho díla, mu přejí pevné zdraví a neumdlévající sílu do dalších let jeho činnosti.

David Flusser se neomezoval na vědecký výzkum, stále osvědčoval, jak napomáhá svornému spoluzití židů a křesťanů, aby uplatňovali lásku k bližním, hlavní příkázání židů i Ježíše.

SUMMARY

Professor David Flusser Octogenarian

David Flusser is celebrating his 80th birthday in Jerusalem. He was born on September 15, 1917, in Vienna. Known in Prague as Gustav Flusser, he grew up there. He studied classical and German philology at the Charles University. Since 1939 he continued his studies at the Hebrew University in Jerusalem. As after 1948 the access to the library of the University became difficult, Flusser moved again to Prague where his parents were living. He continued his research on Josippon, the medieval Hebrew work based on Flavius Josephus. In the same time Gustav Flusser conducted courses of Modern Hebrew; he was enriching them by valuable information about various aspects of Jewish culture. After returning to Jerusalem, Flusser finished his dissertation and received his doctoral degree. Since 1962 David Flusser served as Professor teaching Judaism in the Second Temple Period and Early Christianity in the Department of the History of Religion at the Hebrew University. The author of this article remembers gratefully Flusser as his teacher of Modern Hebrew in Prague and as his host and guide in Jerusalem in 1964. In Flusser's bibliography of 1990 (*Emmanuel* vol. 24/25) several hundreds of items are listed, mostly in Hebrew, many in English, some in German and other languages. Flusser's important essays are collected in *Judaism and the Origins of Christianity* (Jerusalem 1988). Articles dealing often with contacts between Judaism and Christianity appeared in various journals, encyclopedias and collections of scholarly studies. Many of them use and explain materials from the Dead Sea Scrolls. Among twenty books written by Flusser a relatively recent one may be mentioned, *Das Christentum – eine jüdische Religion* (München 1990). The work of David Flusser was deservedly appreciated. He was honored also by two volumes of studies dedicated to him, *The New Testament and Christian-Jewish Dialogue* (*Emmanuel* 24/25, Jerusalem 1990), and *Messiah and Christos: Studies in the Jewish Origin of Christianity* (Tübingen 1992). This volume is reviewed in this article. David Flusser is still active, doing research and proclaiming cooperation of Jews and Christians on common religious background.